

References

1. Amynev H.A. Mathematical methods in engineering psychology. – Ufa, BHU, 1982. – P. 19-24.
2. Burlachuk L.F. Psychodiagnostics: Textbook for universities. 2nd ed. – SPb.: Pyter, 2009. – 384 p.
3. Zaitsev V.P. Variant of the psychological test Mini-Multi // Psychological journal. – 1981. – № 3. – P.118-123
4. Miashcherekov B.H., Zynchenko V. P. arge psychological dictionary. – 2003. – 627p.
5. Sobchuk L.N. The color picking method is a modification of the eight-color Luscher test: a practical guide. – SPb.: Rech, 2007. – 128 p.
6. Sobchuk L.N. Standardized multifactor method of personality research SMIL (MMPI) Practical Guide. – M.: Rech, 2007. – 224 p.

УДК 37.017.92: 371.3

Кравчук С. Л.
м. КиївKravchuk S. L.
KievРОЛЬ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В
УМОВАХ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

SPIRITUALITY AND RESILIENCE VALUE IN LIFELONG LEARNING

Анотація. В статті розглянуто проблему духовних цінностей та життєстійкості особистості в умовах неперервної освіти. Здійснено теоретичний аналіз феномену життєстійкості особистості. Емпірично встановлено відмінності в життєстійкості студентів зрілого віку, які здобувають другу вищу освіту, та студентів юнацького віку, які здобувають першу вищу освіту. Емпірично визначено особливості зв'язку життєстійкості з духовними цінностями та цінностями особистості, що самоактуалізується.

Ключові слова: неперервна освіта, духовність, духовні цінності, життєстійкість, особистість, самоактуалізація, юнацький вік, зрілий вік.

Abstract. The purpose of lifelong learning is the formation and development of personality at different ages, including the period of ageing of the body. That is why the problem of exploring the role of spiritual values and the vitality of the individual in the context of lifelong learning is becoming increasingly important due to the importance of promoting the strengthening of the individual's position in professional activity. Purpose of the article is to identify and analyze the peculiarities of spiritual values and vitality of a person in the conditions of lifelong learning in Ukraine. Spirituality is a religious category. At the same time, spirituality is a social and moral value, the essence of which is the ability to create a humanistic tolerant free world. Resilience is a trait characterized by a measure of overcoming the personality of the given circumstances, a measure of overcoming the personality of oneself. Vital stability is the basis for life-giving, which can be defined as a human activity to create one's own life. In our study involved 62 adolescents, we used the following empirical research methods: the test of the viability of S. Maddy; the SAMOAL questionnaire (by A.V. Lazukin, of M.F. Kalin's adaptation); author's research questionnaire regarding the study of spirituality and spiritual values of the individual.

It turns out that a person who shares the values of a self-actualizing personality is characterized by being successful in overcoming adversity. A significant direct correlation of a person's spiritual values with his / her vitality and involvement, control and acceptance of risk as "hardy" attitudes was revealed. The vitality of the individual plays an essential role in his continuing education as a basis for social progress. The vitality of the individual can counteract the negative influences of the environment, effectively overcome life's difficulties, transforming them into situations of development; promotes self-actualization of the personality, motivates to self-development, promotes a healthy way of thinking and behaviour.

Keywords: spirituality, hardiness, self-actualization, adolescence, adulthood.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема духовних цінностей, духовної культури, духовного виховання особистості залишається надзвичайно важливою та актуальною.

Сьогодні в засобах масової інформації все частіше з'являються описи випадків агресії, жорстокості, вбивств, зниження цінності людського життя.

XXI століття характеризується інтенсивним зростанням потоку інформації, що істотно змінює роль освіти у процесі розвитку особистості.

На думку багатьох дослідників [5; 6; 8; 13; 17; 21], провідним принципом функціонування освітнього простору є принцип неперервності освіти особистості упродовж усього її життя. Саме тому неперервна освіта повинна стати провідним напрямом у стратегії розвитку освіти України.

М. Ф. Бирка зазначає, що саме особливості сучасного розвитку суспільства висувують нові вимоги до особистості, її мобільності та компетентності, відповідно, суспільство в сучасних умо-

вах потребує особистості, яка неперервно навчається [2].

Метою неперервної освіти є формування та розвиток особистості в різні вікові періоди, включаючи і період старіння організму. І. А. Зязюн вважає, що сучасним завданням стає забезпечення всезагального доступу до різних форм неперервної освіти з метою здобуття і оновлення ключових та професійних компетентностей особистості, перелік яких відповідає вимогам сучасності [8].

Л. Б. Лук'янова вказує, що сучасне розуміння неперервної освіти значно розширюється, до її змісту додається активна форма практичної діяльності людини, а сама освіта набуває багатоплановості, тоді як принцип неперервності передбачає якісно інший тип взаємодії особистості та суспільства [17].

Саме тому проблема дослідження ролі духовних цінностей та життєстійкості особистості в умовах неперервної освіти набуває все більшої значущості у зв'язку із важливістю сприяння посилення позиції особистості в професійній діяльності через постійне підвищення кваліфікації, а також розширення можливості її участі у соціальній, культурній та політичній діяльності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Духовність – є релігійною категорією, в той же час духовність – це соціально-моральна цінність, сутність якої виражається в здатності пізнавати, творити світ з добром для людей, у гуманізмі, у толерантності, у позитивній свободі. У філософії духовність розглядається, переважно, як якісна характеристика свідомості, як продукт діяльності людини у суспільстві. У психології духовність розглядається як моральність особистості.

Аналіз психологічних та філософських підходів до духовності свідчить, що більшість дослідників вважає, що духовність є процес і результат розвитку людини до рівня усвідомлення своєї буттєвої сутності та трансцендентування за межі власного життя, звернення до досвіду людства та вищих загальнолюдських цінностей.

На думку В. В. Знакова, духовність людини, кожного члена суспільства породжується у процесі засвоєння людиною значень, об'єктивованих у суспільній свідомості та виявлення “прихованих” за значеннями смислів [7].

Духовність є однією з сутнісних категорій людського буття, якою виражається здатність особистості до творення культури та самоствердження.

М. В. Савчин вказує, що духовність необхідно розглядати як результат прийняття загальнолюдських цінностей, етичних норм, духовної культури [20]. На думку М. В. Савчина, духовність є характеристикою світогляду, що охоплює вищі цінності

суспільства: свободу, справедливість, благодійність, героїзм, демократію тощо.

Як зазначає М. В. Савчин, духовність є особливим станом, що характеризується зосередженням на переживанні духовних цінностей. Згідно дослідника, особистісні знання виходять за межі зовнішніх подій, у них виникає внутрішній сенс – психологічна основа формування духовності, предмет інтелектуальної і моральної рефлексії суб'єкта. Духовність відображає ціннісне ставлення до вищих смислів буття та розкривається у моральності особистості.

Б. С. Братусь [4] вказує, що саме загальні смислові утворення виступають основними конституюючими одиницями особистості. Смислові утворення визначають головне ставлення людини до світу, до інших людей, до самої себе. Цінності особистості, на думку вченого, – це усвідомлені і прийняті людиною загальні смисли її життя. Істинна цінність, як вказує Б. С. Братусь, завжди повинна бути забезпечена “золотим запасом” відповідного особистісного смислу, як афективного, емоційного ставлення до життя.

З поняттям індивідуальних цінностей тісно пов'язаний феномен духовності. Духовність суб'єкта – це результат його залучення до загальнолюдських цінностей, духовної культури [19].

Дух – категорія культурологічна, світоглядна. В. В. Знаков вказує, що дух являє собою об'єктивне явище, що обов'язково передбачає, потенційно вміщує в собі активність суб'єкта. Активність спрямована на опредмечування ідеї, формування значень, що визначають семантичне поле культури, духовний досвід людства. Прояви духовності людини – це її здібності і потреби пізнання світу, самої себе, свого місця у світі, прагнення до створення нових форм суспільного життя.

Пошуки коріння духовності полягають не стільки у самій людині, особливостей її особистості та схильності до рефлексії, скільки у продуктах життєдіяльності: об'єктивації вищих проявів людського духу, творчості, у пам'ятках старини, творах науки та мистецтва. Витоки духовності людини треба шукати не у значеннях, а за ними – у глибинному смислі вчинків людей, історичних подій, епохи тощо. З психологічної точки зору духовне “Я” суб'єкта, розуміючого світ, формується саме у процесах смислоутворення – породження ним як смислу конкретних соціальних подій та ситуацій, так і смислу життя у цілому [7].

На думку С. О. Ставицької, духовність слід розглядати як переживання людиною єдності її зовнішнього та внутрішнього буття, як установлення гармонії зовнішнього і внутрішнього, як моральність, любов, віру, надію, красу, творчість тощо [22].

Вперше термін «життєстійкість» був використаний Сьюзен Кобейса (Suzanne C. Kobasa), в той

же час слід зазначити, що основні дослідження з цієї проблеми належать Сальваторе Мадді (Salvatore Maddi). Поняття життєстійкості особистості є показником її психічного здоров'я. На думку С. Мадді, стресові впливи переробляються людиною саме на основі життєстійкості, і вона є каталізатором поведінки, що дозволяє трансформувати негативний досвід у нові можливості. Саме ця риса є основою відкритого і енергійного протистояння стресовим подіям і кризам. С. Мадді зазначає, що життєстійкість (hardiness) являє собою систему переконань про себе, про світ, про відношення із світом. Життєстійкість включає в себе три порівняно автономні компоненти: залучення, контроль та прийняття ризику. [24]

Згідно із Д. О. Леонтьєвим, життєстійкість – це риса, що характеризується мірою подолання особистістю заданих обставин, мірою подолання особистістю самої себе. Життєстійкість є основою для життєтворчості, яку можна визначити як діяльність людини з створення власного життя. [14].

Не менш цікавими є теоретико-емпіричні дослідження з проблеми життєстійкості, в яких дане поняття розглядається як інтегральна характеристика особистості.

Т. В. Наливайко вважає, що життєстійкість є найбільш загальною інтегральною характеристикою особистості, що являє собою паттерн смислових життєвих орієнтацій, самовідношення, стильових характеристик поведінки [18, С. 48].

Згідно із С. В. Книжниковою, життєстійкість особистості є інтегральною характеристикою особистості, яка дозволяє протидіяти негативним впливам середовища, ефективно долати життєві труднощі, трансформуючи їх в ситуації розвитку. Базовими компонентами життєстійкості є такі: оптимальна смислова регуляція, адекватна самооцінка, розвинені вольові якості, високий рівень соціальної компетентності, розвинені комунікативні здібності та вміння. [9]

Схожої думки дотримується С. О. Богомаз [3], зазначаючи, що концепт життєстійкості слід розглядати як системну психологічну властивість, що виникає у людини внаслідок особливої сполучки установок та навичок, що дозволяють їй перетворювати проблемні ситуації в нові можливості. Компонентами життєстійкості, згідно даного підходу, є оптимізм, задоволеність та самоефективність.

М. В. Логінова [16] вказує, що поняття життєстійкості являє собою складне структуроване психічне утворення, котре визначається як система переконань, що розвивається та сприяє розвитку готовності керувати системою підвищеної складності.

Деякими дослідниками концепт життєстійкості розглядається як здібність особистості. Так, дослідниця Л. А. Александрова [1] відмічає, що

життєстійкість є інтегральною здібністю, яка знаходиться в основі адаптації особистості.

В. Д. Шадриков зазначає, що життєстійкість відноситься до особливого класу здібностей, які дослідник називає духовними. Духовні здібності визначають якісну специфіку поведінки людини, а саме: її доброчесність, дотримання принципам віри, любові, альтруїзму, смислу життя; креативність, оптимізм. Життєстійкість представляє собою єдність природних і моральних начал. Висловлюється думка, що життєстійкість має основні ознаки духовних особливостей, однак не є тотожною їм. [23].

Деякі дослідники пропонують розглядати поняття життєстійкості як ресурс особистості. Якразовими представниками таких точок зору є О. І. Рассказова та Р. І. Стецишин.

О. І. Рассказова вважає, що життєстійкість являє собою ресурс, спрямований в більшій мірі на підтримання вітальності і діяльності, та в меншій мірі – на підтримання активності свідомості. Компонентом життєстійкості, на думку дослідниці, є мотиваційна спрямованість. [15]

Р. І. Стецишин при розгляді концепту «життєстійкості» спирається на концепт особистісно-психічного ресурсу. Він вважає, життєстійкість – це особистісно-психічний ресурс, що формується в процесі персоні- і професіогенезу особистості та дозволяє людині допомагаючої професії протистояти розвитку професійної особистісної дезадаптації. Поняття життєстійкості необхідно розглядати як психологічний феномен, що на змістовно-структурному рівні аналізу є складною інтегральною характеристикою особистості, котра включає в себе декілька психологічних складових: емоційну, когнітивну, моральну, вольову, поведінкову [11; 12]. На нашу думку, життєстійкість особистості виступає одним з предикторів психологічної пружності [10].

Мета статті: визначити та проаналізувати особливості духовних цінностей та життєстійкості особистості в умовах неперервної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У нашому дослідженні взяли участь 62 особи юнацького віку (19-23 років), які є студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету імені М. П. Драгоманова, Київського національного лінгвістичного університету та 58 осіб зрілого віку (34-43 років), які отримують другу вищу освіту та є студентами Інституту післядипломної освіти Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» та Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Нами використовувались такі емпіричні методи дослідження:

1) тест життєстійкості С. Мадді [24];

Таблиця 1

Особливості вираженості життєстійкості у студентів юнацького віку, які здобувають першу вищу освіту (відповідно група 1), та у студентів зрілого віку, які здобувають другу вищу освіту (відповідно група 2)

Показник	Групи	Середнє значення	Стандартне відхилення	Рівень значущості
Життєстійкість	1 група	75,484	5,813	0,0001
	2 група	89,103	4,250	

2) з метою дослідження особливостей прагнення до самоактуалізації особистості використовувався опитувальник САМОАЛ (автор А. В. Лазукін в адаптації М. Ф. Каліна);

3) авторська дослідницька анкета стосовно дослідження духовності та духовних цінностей особистості.

На основі однофакторного дисперсійного аналізу встановлено значущі відмінності в середніх значеннях життєстійкості між двома групами учасників дослідження (на рівні значущості $p < 0,001$). Отримані результати представлено у Табл.1.

виявилось, що у студентів зрілого віку, які здобувають другу вищу освіту, рівень життєстійкості значущо вищий, порівняно із студентами юнацького віку, які здобувають першу вищу освіту.

На основі кореляційного аналізу за коефіцієнтом кореляції Ч. Спірмена встановлено прямий значущий зв'язок життєстійкості з цінностями особистості, що самоактуалізується (коефіцієнт кореляції Ч. Спірмена $r=0,47$, $p<0,001$).

Людина, котра поділяє цінності особистості, що самоактуалізується, характеризується успішністю в переборенні несприятливих труднощів життя. Згідно із С. Мадді, особистісна характеристика «hardiness» підкреслює атитюди, що мотивують людину перетворювати стресогенні життєві події [24]. Життєстійкість (hardiness) включає в себе систему переконань про себе, про світ, про відношення із світом. Відношення особистості до змін та її можливості користуватися внутрішніми ресурсами визначають, наскільки особистість здатна переборювати стреси та долати труднощі.

Першою характеристикою атитюдів «hardy» є «залученість» (commitment). Згідно результатам коефіцієнта кореляції Ч. Спірмена, виявився прямий значущий зв'язок залученості (commitment) з цінностями особистості, що самоактуалізується (коефіцієнт кореляції Спірмена $r=0,43$, $p<0,001$). Отримана кореляція свідчить про те, що надання переваги цінностям особистості, що самоактуалізується, значущо пов'язане з гармонійною взаємодією особистості з оточуючим світом, з можливістю сприймати себе значимою та цінною особистістю, щоб повністю включатись в розв'язання життєвих задач, незважаючи на наявність стресогенних факторів впливу.

Залученість сприяє самоактуалізації особистості, мотивує до саморозвитку, сприяє здоровому

образу думок та поведінки. Така особистість впевнена в собі та отримує задоволення від власної діяльності.

На основі кореляційного аналізу за коефіцієнтом кореляції Ч. Спірмена виявився прямий значущий зв'язок цінностей особистості, що самоактуалізується, з «hardy»-атитюдом, умовно названим «контролем» (control) (коефіцієнт кореляції Спірмена $r=0,46$, $p<0,001$). Отримана кореляція свідчить про те, що надання переваги цінностям самоактуалізації значущо позитивно пов'язано з атитюдом, що мотивує особистість до пошуку шляхів впливу на результати стресогенних змін, на протидію впадінню в стан безпорадності та пасивності. Така особистість відчуває, що сама обирає власну діяльність, свій життєвий шлях.

До цінностей особистості, що самоактуалізується, А. Маслоу відносить такі: істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, здійснення, справедливність, порядок, простота, легкість без зусилля, гра, самодостатність. На думку А. Маслоу, надання переваги цим цінностям вказує на прагнення до гармонійного буття та здорових відносин з людьми, далеко від бажання маніпулювати ними в своїх інтересах.

На основі кореляційного аналізу за коефіцієнтом кореляції Ч. Спірмена виявився прямий значущий зв'язок цінностей особистості, що самоактуалізується, з «hardy»-атитюдом, умовно названим «прийняття ризику», «виклик» (challenge) (коефіцієнт кореляції Спірмена $r=0,42$, $p<0,01$). Отримана кореляція свідчить про те, що людина, яка поділяє цінності особистості, що самоактуалізується, характеризується наявністю даного «hardy»-атитюду, сутність якого полягає у сприйманні особистістю подій життя як викликів та випробувань особисто собі.

Самоактуалізація – прагнення людини якомога повніше виявити, розвинути і реалізувати свої можливості, прагнення особистості бути тим, ким вона може бути.

Згідно з результатами кореляційного аналізу за коефіцієнтом кореляції Спірмена, нами був виявлений прямий значущий зв'язок духовних цінностей особистості як етично-змістовних законів Істини, Добра, Краси, Любові з життєстійкістю особистості (відповідно коефіцієнт кореляції Спірмена $r=0,42$, $p<0,001$).

Особистість з духовними цінностями, характеризується успішністю у переборенні несприятливих труднощів життя.

Згідно результатам коефіцієнта кореляції Спірмена, виявився прямий значущий зв'язок залученості (commitment) з духовними цінностями особистості (коефіцієнт кореляції Спірмена $r=0,46$, $p<0,001$).

Залученість – це здатність отримувати щире задоволення від життя, спілкування, роботи, схильність сприймати оточуючу дійсність та різноманітні життєві події як джерело яскравих вражень, безцінного досвіду. Залученість – це переконаність людини у тому, що оточуючі люди її цінують та поважають, впевненість у своїх силах, в правильності та корисності виконуваної діяльності, суспільній значущості її результатів.

Надання переваги духовним цінностям значущо пов'язане з гармонійною взаємодією особистості з оточуючим світом, з можливістю сприймати себе значимою та цінною особистістю, щоб повністю включатись у розв'язання життєвих задач, незважаючи на наявність стресогенних факторів впливу.

Згідно результатам коефіцієнта кореляції Спірмена, виявився прямий значущий зв'язок духовних цінностей особистості з "hardy"-атитюдом, умовно названим "контролем" (control) (коефіцієнт кореляції Спірмена $r=0,42$, $p<0,001$).

Надання переваги духовним цінностям значущо позитивно пов'язано з атитюдом, що мотивує особистість до пошуку шляхів впливу на результати стресогенних змін, на протидію впадінню у стан безпорадності та пасивності.

Згідно результатам коефіцієнта кореляції Спірмена, виявився прямий значущий зв'язок духовних цінностей з "hardy"-атитюдом, умовно названим "прийняття ризику", "виклик" (challenge) (коефіцієнт кореляції Спірмена $r=0,43$, $p<0,001$).

Це свідчить про те, що особистість з духовними цінностями сприймає події життя як виклики та випробування особисто собі. Така особистість розглядає життя як спосіб набуття досвіду, як позитивного, так і негативного, з метою її власного розвитку. А прагнення до простого комфорту та безпеки розглядається як таке, що збіднює життя особистості.

Висновки і перспективи подальших розробок у даному напрямі.

1. У студентів зрілого віку, які здобувають другу вищу освіту, рівень життєстійкості значущо вищий, порівняно із студентами юнацького віку, які здобувають першу вищу освіту.

2. Встановлено прямий значущий зв'язок життєстійкості з цінностями особистості, що самоактуалізується. Людина, котра поділяє цінності особистості, що самоактуалізується, характеризується успішністю в переборенні несприятливих труднощів життя.

3. Виявлено прямий значущий зв'язок духовних цінностей особистості з її життєстійкістю та залученістю, контролем та прийняттям ризику як "hardy"-атитюдами.

4. Життєстійкість особистості відіграє важливу роль в її неперервній освіті як основі соціального поступу. Життєстійкість особистості дозволяє протидіяти негативним впливам середовища, ефективно долати життєві труднощі, трансформуючи їх в ситуації розвитку; сприяє самоактуалізації особистості, мотивує до саморозвитку, сприяє здоровому образу думок та поведінки.

Перспективою нашого дослідження є подальше вивчення особливостей життєстійкості, духовних цінностей, особистісного потенціалу особистості в подоланні стресів та життєвих труднощів.

References

1. Aleksandrova L. A. To the concept of resilience in psychology / L. A. Alexandrova // *Siberian psychology today* – 2004. – Vol. 2. – P. 82–90
2. Birka M. F. Development of the concept of continuous education in Ukraine / MF Birk // *Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary schools*. – 2014. – Vip. 34 (87). – P. 69–74.
3. Bogomaz S. A. Human vitality as a personal resource of coping with stress and achieving a high level of health / S. A. Bogomaz // *Materials of scientific and practical. congresses of the Third All-Russia. Forum "Health of the nation."* – Moskva. – 2007. – T. 3. – P. 23–25.
4. Bratus B. S. Moral consciousness of a person (Psychological research). – Moskva: Znanie, 1985. – 64 p.
5. Vasilenko O. V. Adult education in the context of continuing education: current approaches / OV Vasilenko // *Adult education: theory, experience, perspectives*. – 2014. – No. 2 (9). – P. 34–42.
6. Desyatov T. M. Actual problems of adult education in the context of globalization. *Comparative Professional Pedagogy*. – 2012. – Vip. 1. – P. 6–13.
7. Znakov V. V. Understanding by the subject of the truth about the moral act of another person: normative ethics and psychology of moral consciousness / V.V. Znakov // *Psychological Journal*. – 1993. – № 1. – P. 32–43.
8. Zyazyun I. A. Continuing education as the basis of social progress. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*. – Kiyiv: Vid. centr NTU «HPI», 2001. – Ch. 1. – P. 15–23.
9. Knizhnikova S. V. Pedagogical prevention of suicidal behavior based on the formation of resilience: [monograph]. – Krasnodar: ASV-poligrafiya, 2009. – 327 p.
10. Kravchuk S. L. Features of vitality as a factor of psychological resilience of a person of adolescence in the conditions of military conflict / SL Kravchuk // *Scientific Bulletin of the Kherson State University*. – 2018. – Vip. 1, vol. 1. – P. 99–105.
11. Kravchuk S. L. Peculiarities of behavioral manifestations of psychological resilience of the individual as a factor in the prevention of the negative consequences of military conflict / SL Kravchuk // *Key issues of scientific research in the field of pedagogy and psychology in the XXI century: a collection of theses of scientific work of participants in international science practical conference (Lviv, January 26–27, 2018)*. – Lviv: NGO "Lviv Pedagogical Community", 2018. – Part 1. – P. 15–18.

12. Kravchuk S. L. Psychological features of the connection of spiritual values and vitality of a person at a young age / S. L. Kravchuk // Scientific Bulletin of the Kherson State University. - 2016. - VIP. 3, Volume 1. - P. 47–53.
13. Kuznetsov G. Scientific-methodological and social-pedagogical aspects of continuous education in the context of the Bologna process / G. Kuznetsov // Higher education of Ukraine. - 2006. - № 1 (19). - P. 75–79.
14. Leontev D. A. Personal in personality: personal potential as the basis of self-determination. Scientific notes of the Department of General Psychology, Moscow State University M.V. Lomonosova / D.A. Leontiev – M.: Smysl, 2002. – Vol. 1. – P. 56–65.
15. Leontev D. A., Rasskazova E. I. Vitality test / D. A. Leontev, E. I. Rasskazova. – Moskva: Smysl, 2006. – 63 p.
16. Loginova M. V. Vitality as an internal key resource of a person / M. V. Loginova // Bulletin of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia. Moskva, 2009. – № 6. – P. 19–22.
17. Lukyanova L. B. Continuous education throughout life: a historical overview, current realities / L. B. Lukyanov // Scientific Bulletin of the Melitopol State Pedagogical University. – 2015. – № 2 (15). – P. 187–192.
18. Nalivajko T. V. Study of viability and its relations with personality traits: dis. Cand. psychol. Sciences: 19. 00. 05. – Chelyabinsk, 2006. – 175 p.
19. Pomitkin E. O. Psychology of spiritual development of the individual: [monograph] / EO Pomitkin. - K.: Our time, 2007. - 280 p.
20. Savchin M. Spiritual potential of man (Educational edition): [monograph] / M. Savchin. – Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2010. – 508 p.
21. Sigayeva L. Ye. Adult Education in Ukraine (second half of the twentieth century – beginning of the 21st century: [monograph]. – Kiyiv: TOV VD «EKMO», 2010. – 420 p.
22. Stavicka S. O. Genesis of spiritual consciousness of adolescence: author. diss ... Dr. psych. Sciences / S. O. Stavitskaya. – K., 2012. – 44 p.
23. Shadrnikov V. D. Introduction to psychology: human abilities. – M.: Logos, 2002. – 160 p.
24. Maddi S. R., Khoshaba D. M. Hardiness and Mental Health / S. R. Maddi, D. M. Khoshaba // Journal of Personality Assessment. – 1994. – Vol. 63, № 2. – P. 265–274.

УДК 159.922.736.3: 159.964

Кузнецова О. Ю.
Лановенко Ю. І.,
м. Київ

Kuznetsova O. Yu.
Lanovenko Yu. I.
Kiev

ЗАГОСТРЕННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

Анотація. В статті піднімається питання захисних механізмів у підлітків, які проявляються у вигляді психосоматичних захворювань. Це обумовлено інтенсивними змінами в сучасному суспільстві, які вимагають від людини постійної адаптації у всіх сферах життєдіяльності: живе спілкування замінюється електронним, роботизація робочих процесів, неконтрольований потік інформації, підміна понять, знищення традицій, що призводить до хронічного стресу, виснаження і появи проблем зі здоров'ям. На прояв захворювання можуть впливати сукупність різних факторів, які можуть не викликати захворювання якщо прибрати хоча б один з них.

Ключові слова: психосоматичні розлади, емоційні розлади, стрес, підліткові роки.

EXACERBATION OF PSYCHOSOMATIC DISORDERS IN TEENAGEHOOD

Abstract. The article raises questions about the protective mechanisms in adolescents which shows themselves as psychosomatic diseases. The profound changes in modern society, which require a person of constant adaptation in all spheres of life: live communication is replaced by electronic, robotization of work processes, uncontrolled flow of information, change of concepts, the destruction of traditions, leading to chronic stress, exhaustion and health problems. In particular, as a result of lack of attention and lively communication, excessive demands, replacement of emotional manifestation of love with material goods in the most vulnerable part of the population - adolescents there is a feeling of needlessness, which often leads to depressive states and emotional breakdowns which cause psychological disorders. The article deals with several types of manifestations of psychosomatic diseases, such as allergies, bronchial asthma, heart diseases, diseases of the digestive system and skin, and factors that cause their appearance. The causes of psychosomatic illness are still a controversial issue due to its versatility and ambiguity. The manifestation of the disease can be affected by a variety of factors that may not cause the disease if at least one of them to be removed. Because of this ambiguity, psychosomatics are beginning to be perceived as a mystified pseudoscience. Such an attitude causes distrust to the psychologists of specialists and adherents of this teaching. Study of diseases occurs exclusively in the medical sense. What is the source of treatment in hospitals, where medication slows down the development of complications of such chronic diseases as allergies, bronchial asthma and atopic dermatitis - without treating them thoroughly since these diseases are also psychological.

Keywords: psychosomatic disorders, emotional disorders, stress, teenage years.

Постановка проблеми. Інтенсивні зміни в сучасному суспільстві віддзеркалюються на всіх сферах життєдіяльності: живе спілкування замінюється електронним, неконтрольований потік інформації потребує від людей постійної адаптації, що призво-

дить до виснаження і появи проблем зі здоров'ям. Зокрема, як наслідок нестачі уваги та живого спілкування у найуразливішій частині населення – підлітків – виникає почуття непотрібності, що нерідко призводить до депресивних станів та емоцій-